

CONTRIBUȚII ASUPRA BIOGRAFIEI LUI ALEXANDRU N. LAHOVARI

Stefan Silviu Ciobanu

Introducere - Despre Alexandru N. Lahovari nu avem până în prezent o lucrare care să fie consacrată în mod exclusiv persoanei sale, scurta biografie a lui Jules Brun apărută în 1899 la Paris, respectiv broșura scoasă de Biblioteca Politică la 1908 nefiind de amploarea unei biografii în adevăratul sens al cuvântului. Îmbinând aspectele ce țin de viață privată cu cele de viață publică, dorim prin studiul de față să scoatem în evidență, cu începere de la cercetarea minuțioasă a originilor familiei și până la încetarea sa din viață, imaginea celui care a fost în decursul vieții sale, mare proprietar, avocat, poet amator, om politic, diplomat și orator de temut. La fel ca multe alte personalități ale vremii sale, Alexandru Lahovari nu face figură doar de politician, îmbrățișând pe rând sau în același timp mai multe profesii. Am putea spune pe bună dreptate că este un exponent veritabil al timpului său. Odată cu explorarea personajului descoperim norme de conduită socială, politică și economică ale epocii în care acesta a trăit. Pentru realizarea unui profil cât mai fidel am recurs la folosirea cât mai multor surse avute la îndemână – din păcate prea puține documente s-au păstrat – (arhive, scrisori personale, portrete făcute de cei care l-au cunoscut fie doar și pentru câteva ore, discursuri personale, dar și ale altora, lucrări speciale sau generale ale unor istorici, buni cunoscători ai realităților politice, sociale și economice ale acelei vremi). Am suprapus peste acestea contribuția noastră, instrumentele de lucru, metodele specifice avute la dispoziție, caracteristice stilului biografic. Ne-am propus, de asemenea să ne ferim, pe cât a fost posibil pe parcursul lucrării, de aprecieri emoționale la adresa protagonistului lucrării. Am încercat de la bun început să nu pornim la drum cu idei preconcepute față de un personaj asupra căruia timpul, un factor extrem de important în conturarea unei personalități de tipul său a acționat serios, (de la moartea sa sunt mai bine de 100 de ani). Scopul cercetării de față nu este de a creea din Alexandru Lahovari subiectul unui panegiric, sau un retrograd în gândire așa cum o spuneau răspicat de multe ori adversarii săi politici, ci de a reda cât mai onest faptele acestuia, încercând să explicăm și care au fost factorii care l-au determinat să acționeze într-un fel anume. Nu ne-am ferit, atunci când a fost cazul, să fim critici la adresa acțiunilor sale, să evidențiem unele carențe ale comportamentului său ori unele nereușite.

Originile familiei - Alexandru N. Lahovari^{1*} s-a născut la 16 august 1841 la București. Părinții săi locuiau la acea dată într-o casă situată în Calea Rahovei nu departe de biserica Antim. Genealogistul Octav George Lecca când vorbește despre originea familiei Lahovari aduce în discuție venirea în țară pe la mijlocul secolului al XVIII-lea a doi frați Lahovari, care erau nepoții lui Petrache, candidat la domnia țării contra lui Mavrogheni și care a sfârșit decapitat din ordinul vizirului la Constantinopol^{2*}. Cei doi se vor stabili pentru început în județul Vâlcea³. Bunicul acestora, căruia i se mai spunea și Celebi, era originar din Caramania și s-a stabilit în Fanar la o dată necunoscută⁴. De altfel, O.G. Lecca plasează în volumul său, familia Lahovari printre familiile de origine străină, fanariotă, stabilite în Țara Românească după 1700. Nu același lucru se poate spune și despre familia Socoteanu, o familie cu origini profund autohtone și cu care familia Lahovari se va înrudi la un moment dat. Manolache născut din câte se pare în 1750 la Constantinopol și Eufrosina căsătorită cu Petrache Luki (aceasta va adopta numele soțului ei) se stabilesc în Țara Românească în împrejurări necunoscute. Ei întemeiază cele două ramuri ale familiei. O familie bucureșteană a urmașilor lui Manolache, iar cealaltă vâlceană a descendenților Eufrosinei din care face parte și Alexandru⁵.

Străbunicul lui Alexandru, a fost caimacam al Olteniei, iar bunicul său, Ioan a reprezentat județul Vâlcea în primul parlament român de la 1831.⁶ Acesta din urmă s-a născut la Constantinopol chiar în ziua în care bunicul lui, Petrache a fost decapitat. Se întâmpla asta în 1786⁷. Ioan fusese crescut în casa unchiului său de la Craiova, Manolache Lahovari, caimacam al Craiovei pe la anul 1804. Ioan Lahovari a fost ispravnic la Vâlcea în perioada 1821-1823, prezident de tribunal în același județ, cărmuitor la Olt și așa cum am mai spus deputat în Obșteasca

1. *Aceasta este scrierea numelui de familie pe care am găsit de cuviință să o folosim pe tot parcursul studiului de față. Chiar dacă în unele lucrări numele apare scris cu "y", am ales să scriem cu "i" pentru că în felul acesta se semna însuși protagonistul nostru, aceasta fiind varianta româniată a numelui său. Pentru existența celor două variante ar fi două explicații. Prima este aceea că, întorcându-se în 1865 de la studii de la Paris, Alexandru și-a franțuzit numele, acesta este și motivul pentru care pe cărțile sale de vizită sau pe scrisorile în limba franceză este scris Alexandre Lahovary. Cea de a doua explicație este aceea a variantei grecești de scriere a numelui.

2.* Originea sa destul de controversată va fi de multe ori un subiect de discuție pentru adversarii săi politici proveniți din rândurile Partidului Național Liberal, care nu vor ezita să comenteze cu malițiozitate originile sale, considerându-l fie un urmaș al unor bucătari, fie al unor simigii din Constantinopol.

3. O.G. Lecca, *Familiiile boierești române*, ediție de Alexandru Condescu, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2000, p. 624.

4. Costel Iordăchiță, *Familia Lahovari. Ascendență și destin politic*, Pitești, Editura Carminis, 2004, p. 7.

5. *Ibidem*.

6. Biblioteca Politică, *Alexandru Lahovari (1841-1897)*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, 1908, p. 24.

7. Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 8.

Adunare în intervalul 1832-1838. Ioan Lahovari a fost căsătorit în Râmnicu-Vâlcea cu clucereasa Bica, unica fiică a clucerului Dinu Socoteanu și a soției acestuia Stanca Greceanu⁸. Din căsătoria cu Bica Socoteanu, Ioan Lahovari a avut 14 copii, iar al doilea său fiu, Nicolae Lahovari născut în 1816 la Râmnicu-Vâlcea a fost tatăl lui Alexandru N. Lahovari⁹. Odată cu începutul organizării armatei române, Nicolae împreună cu fratele său Constantin se vor integra în serviciul acesteia ca junkeri, așa cum aveau să facă mai toți fii de boieri de la acea vreme. După câțiva ani de armată, Nicolae Lahovari ajunge aghiotantul comandantului suprem al armatei, spătarul Mihail Ghica¹⁰, după care va fi prefect de Vâlcea în timpul domniei lui Știrbei Vodă, membru al Divanului ad-hoc ca reprezentant al județului Vâlcea, senator și deputat din partea județelor Vâlcea și Bolgrad, dar și vice-președinte al Adunării Deputaților. În 1839 se va căsători cu Eufrosina Iakovache, iar primul lor copil va fi Alexandru, după el urmând alți șase: Elisa, căsătorită cu senatorul Petre Milo; Olga, căsătorită prima dată cu Em. Sc. Cocorescu, iar a doua oară cu Constantin Grigore Bengescu; Ioan (1844-1915) – tatăl Marthei Bibescu – căsătorit în 1880 cu Smaranda, fiica senatorului Alexandru Mavrocordat; Constantin, doctor în litere, stabilit la Paris și care a murit în 1932; Iacob (Jacques), născut la 16 ianuarie 1846 în București, general și om politic, căsătorit pentru prima dată cu Elena, fiica lui Constantin Kretzulescu, dar și cu Alexandrina, fiica lui Grigore Cantacuzino, precum și Emil, căsătorit la rândul său cu Elena Niculescu Dorobanțu, mort în 1930¹¹.

Alexandru Lahovari protagonistul acestei studii s-a căsătorit cu Simona Ghermani (1858-1915) – din familia Ghermani care a dat României un important ministru de Finanțe, și care a fost coleg cu Alexandru Lahovari în guvernele Theodor Rosetti și Lascăr Catargiu –, cu care a avut 4 copii: Ioan care ajunge ministru plenipotențiar și poet; Ana căsătorită cu Alexandru Zănescu; Simona, doamnă de onoare a reginei Maria, căsătorită cu Mihail Pherekyde, decedată la 23 decembrie 1936 și Pavel, născut în 1822, care avea să moară mult prea devreme, la numai cinci ani.¹²

Perioada petrecută la studii în Franța - Alexandru își însușește primele învățături de la mama sa, femeie de o „rară inteligență, de o natură dreaptă și energetică” conform spuselor lui Gheorghe Bengescu. De la aceasta se pare că ar fi moștenit darul vorbirii, darul de a-și exprima foarte ușor ideile atât în scris cât și în vorbire. Primele lecții le ia în țară cu profesori particulari, iar apoi merge la pensionul Montii. În această perioadă copilul Alexandru Lahovari se confruntă cu o boală destul

8. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, cu o notiță biografică asupra lui Alexandru N. Lahovari, București, Tipografia și Fonderia de Litere „Dor. P. Cucu”, 1905, p. I.

9. Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 8.

10. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. III.

11. Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 10.

12. *Ibidem*, p. 11.

de serioasă, care îl obligă chiar să întrerupă școala. Viața îi va fi salvată de către doctorul Carol Davila, venit de curând în țară¹³.

La 15 ani Alexandru Lahovari va pleca în Franța unde va sta pentru studii numai puțin de zece ani. Pentru început acesta se va înscrie la liceul „Louis le Grand” din Paris sub direcția profesorului Barrau, recunoscut ca unul dintre cei mai buni dascăli parisieni. Același liceu va fi urmat și de fratele său Ion, tatăl Marthei Bibescu. Patru ani va fi Alexandru Lahovari intern al acestui liceu, ajungând cel mai bun din clasa sa. Se va deosebi de ceilalți în special la cursurile de retorică prin talentul cu care reușea să își construiască discursurile¹⁴. Despre șederea sa la Paris pe timpul liceului, Gheorghe Bengescu coleg cu acesta de liceu ne spune că tânărul Alexandru Lahovari era nelipsit duminica de la slujba din capela română de pe strada Racine. Tot Gheorghe Bengescu ne-a lăsat și o descriere fizică a lui Alexandru Lahovari din 1859 de când cei doi s-au văzut pentru prima dată la o slujbă ce a avut loc la biserica mai sus amintită. „Licean de vreo șapte spre zece ani, cu părul negru și neted, cu ochii vii și ageri, cu fruntea înaltă și deschisă, el avea o înfățișare modestă, dar totdeodată virilă și purta pe tunică lui galoanele de sergent-major, care se acordau pe atunci la Saint-Cyr și la Școala Politehnică celui mai meritos din fiecare diviziune”¹⁵. Alexandru Lahovari urma la aceea dată cursurile de logică ale filozofului Janet, ulterior membru al Institutului și profesor al Facultății de Litere din Paris¹⁶. Însă profesorul care îi va marca cel mai mult viața, va fi profesorul Barrau. Acesta era o fire foarte aspră și foarte ordonată în același timp. Despre el chiar Alexandru Lahovari spunea că era „foarte bun și foarte puțin mândru”¹⁷. În perioada liceului singurele sale distracții le constituiau frecventarea „Comediei” franceze sau a „Odeonului” atunci când acolo se jucau piese din repertoriul clasic. Acesta mai obișnuia să își petreacă timpul liber și în societatea aleasă a unor camarazi de școală cu care a rămas în legătură până la sfârșitul vieții¹⁸.

După terminarea liceului se va înscrie la Facultatea de Drept din Paris, iar la concursul de licență din 1862 va obține premiul al II-lea la Drept roman și premiul I la Drept civil¹⁹. În 1865 își va încheia stagiul de studii în Franța prin obținerea titlului de doctor în drept cu o teză ce trata dreptul de proprietate, mai precis aceasta purta titlul de: *Du regime de la proprieete fonciere au point de vue des droits reels qui*

13. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. VI.

14. *Ibidem*, p. VII.

15. Gheorghe Bengescu, *Câteva suvenire ale carierei mele*, Bruxelles, Editura Paul Lacomblez, 1899, p. 243

16. *Ibidem*.

17. *Ibidem*, p. 245.

18. *Ibidem*, p. 246.

19. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. VII.

*peuvent en etre detaches dans l'ancien droits francais et dans le droit actuel*²⁰.

Perioada petrecută de Alexandru Lahovari în Franța îl va marca profund, întreaga sa formare intelectuală, după cum am văzut, este una de tip francez. Va reveni în Franța cu mare plăcere de câte ori va avea ocazia. De fapt, Franța a fost pentru Alexandru Lahovari a doua lui casă. Același lucru se poate spune și despre familia sa, dacă stăm să ne gândim că unul din frații săi, și anume Constantin, a ales să se stabilească definitiv în Franța. Și limba franceză va fi folosită foarte mult de Alexandru, în multe dintre scrisorile trimise chiar către prietenii săi români acesta va folosi limba franceză.

Întors de la studii din Franța, Alexandru Lahovari se prezenta societății românești, conform spuselor nepoatei sale, Martha Bibescu, ca un mic snob. Mai francez decât francezii, acesta folosea un limbaj afectat, care nu mai avea trecere la Paris. Acest lucru nu era însă specific doar lui Alexandru Lahovari, ci mai tuturor tinerilor care studiaseră la Paris în acea perioadă și care la întoarcerea în țară deveneau craii Bucureștilor, făcând senzație prin redingotele lor croite la Rue de la Paix, sau prin țișările lor cu vârf aurit și printr-un vocabular îmbogățit cu expresii și cuvinte prețioase, care trecea drept culmea rafinamentului²¹.

O încercare de portretizare - Mult mai important de relevat în afara relatărilor cu privire la comportamentul său de tânăr absolvent sunt cele care aduc în discuție cunoștințele și capacitățile dobândite de acesta în toți acești ani petrecuți în capitala Franței, materializate în comportamentul său de om politic. Vom încerca în cele ce urmează cu ajutorul mărturiilor lăsate de diferiți oameni politici sau scriitori importanți, contemporani cu acesta, să construim un Alexandru Lahovari cu ajutorul celor care fie și pentru doar câteva momente au avut ocazia să îl cunoască și să-i sesizeze calitățile sau defectele, caracterul ori temperamentul.

Primul portret pe care îl vom lua în discuție este cel făcut de Ion Luca Caragiale, cel care realizează un tablou cuprinzător și destul de favorabil am putea spune. „Mândru la înfățișare, aproape chiar trufaș, el ascundea sub cea mai rigidă formă, un suflet prea mult sentimental. În aparență absolvit exclusiv de pasiunea politicii și nesocotind absolut artele și literale; în fond însă, un spirit care nu iubea politica și de multe ori o disprețuia, rămânând totdeauna amator pasionat și fidel al artei și al poeziei[...]Discursurile lui sunt pline de momente de vehemență, care vor rămâne pentru totdeauna celebre în istoria literelor noastre[...], discursurile sale începeau simplu și adesea chiar greoi, expunerea lui era rece; argumentarea redusă la câteva propoziții lente și apăstate, dar la un moment dat cu o imagine cutezătoare,

20. Gheorghe Bengescu, *op. cit.*, p. 247.

21. Ghislain de Diesbach, *Prințesa Bibescu, 1886-1973. Ultima orhidee*, vol. I, București, Editura Vivaldi, 1998, p. 33.

oratorul se ridica deodată la o colosală înălțime; apoi îndată, încă o imagine, orizontul se lărgea potrivit unei vertiginoase înălțări²². Continuând să reliefeze tipul de oratorie al acestuia Caragiale conchidea: „Lahovari a fost la noi, poate primul și, desigur ultimul orator de genul riguros clasic. Onoare a tribunei române, elocvența lui crescuse la o școală bătrână”²³.

Tot despre oratoria sa vorbea și Petre V. Haneș în 1924, în *Istoria literaturii românești*. Acesta îl caracteriza ca pe un admirator al trecutului și sceptic față de prezent, iar ca procedeu literar recurgea adesea la satirizarea prezentului²⁴. În argumentațiile sale obișnuia să recurgă la citate din Lamartine, Musset, Negruzzi sau Eminescu. Pe lângă acestea mai avea obișnuința de a aduce în argumentațiile sale exemple din istoria Franței și a românilor. Nu creaa termeni noi, nu recurgea la expresii din alte limbi, îi ajungea materialul limbii curente, dar știa să aleagă din el cele mai plastice cuvinte și să întocmească din ele elegante și impunătoare perioade²⁵.

Un alt portret, de data aceasta foarte puțin favorabil îi este făcut de către gazetarul de orientare liberală Gheorghe Panu. Acesta descoperea un alt Alexandru Lahovari, unul orgolios, îngâmfat și răzbunător, descriindu-l astfel: „Alexandru N. Lahovari are un suveran dispreț pentru tot ceea ce este popular și democratic, disprețul său se prefacă în ură de câte ori domnia sa se vede împiedicat sau oprit de una din manifestațiunile voinței populare”²⁶. Gheorghe Panu îi făcea acest portret după ce Alexandru Lahovari pierduse alegerile în mai multe locuri în care își depusese candidatura. Gazetarul continuă descrierea prezentând o altă latură negativă a personalității sale: „Dacă acesta ar fi avut puterea de a suprima colegiile electorale, desigur că le-ar fi suprimat numai ca să își răzbune în acest fel eșecul suferit”²⁷. Educația sa se formase conform lui Panu după temperament și nu temperamentul după educație. „Împins de temperamentul său crud față de păturile populare, cu clasele dezmoștenite, el a îmbrățișat cu pasiune ideile școlii economice individualiste, ale școlii clasice care nu vrea să știe nimic de mizerie, de nedreptate morală când e vorba de producere, de acumulare de bogății, de creare de bun trai individual”²⁸. Mulți dintre amicii săi, susținea Panu, deplângeau în continuare furia și pasiunea sa. „Ce păcat că are acest defect, dacă Lahovari ar ști să se stăpânească ar fi neîntrecut, dar dacă i s-ar lua pasiunea, morgia, și brutalitatea oratorică ar deveni

22. I. L. Caragiale, *Opere. Articole politice și cronici dramatice*, vol. V, Ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1938, pp. 132-133.

23. *Ibidem*.

24. Petre V. Haneș, *Istoria literaturii românești*, București, Editura Ancora, 1924, p. 292.

25. *Ibidem*, p. 293.

26. G. Panu, *Portrete și tipuri parlamentare*, București, Tipografia Lupta, 1892, p. 89.

27. *Ibidem*, p. 90.

28. *Ibidem*.

un orator banal [...] Alexandru N. Lahovari nu este deloc simpatic și poate că știind acest lucru a devenit disprețuitor și casant”²⁹. La aceste două ample portrete s-ar mai putea adăuga și cel făcut de către Ion Bălăceanu de pe vremea când Alexandru Lahovari fusese numit ministru de Externe în guvernul condus de Lascăr Catargiu. „Era un om încă tânăr, foarte instruit și inteligent când nu-l orbea pasiunea – numai că deseori aceasta îi făcea un deserviciu, înfățișându-i oameni și fapte într-o lumină cu totul falsă”³⁰.

La prima vedere am putea spune că cele două portrete ale lui Ion Luca Caragiale, respectiv Gheorghe Panu sunt extrem de subiective, dacă I.L.Caragiale a fost recunoscut ca un tip care se simțea atras de ideile conservatoare în detrimentul celor liberale față de care s-a afirmat ca un aprig critic, Gheorghe Panu în schimb era opusul său. Puse cap la cap, însă, cele două portrete împreună cu cel al lui Ion Bălăceanu relevă într-o măsură destul de mare personalitatea celui căruia ne-am propus să îi consacram materialul de față.

Legat de felul în care acesta își susținea discursurile, mult mai puțin subiectivă este caracterizarea apărută în *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*. Alexandru Lahovari este descris ca un „posesor al unei culturi temeinică, dovedind în același timp și o înțelegere cuprinzătoare a fenomenului literar. Discursurile sale se remarcă prin îngrijita lor formă literară, care le apropie într-o oarecare măsură de cuvântările lui Titu Maiorescu. Frazele sale sunt ample și armonioase cu reluări bine gândite, ținând nu numai diversificarea argumentelor, ci și realizarea impresiei artistice. În multe dintre intervențiile sale temeiul este pamfletul în sine. Tonul este adesea patetic, vehement sau caustic. Expresia este una energică, fără a coborâ vreodată la trivialitate. Imaginile aparțin unei retorici simple, subordonate plasticizării, și se desfășoară firesc, contribuind mult la crearea impresiei de limpezime”³¹.

Primele preocupări după întoarcerea în țară și debutul în politică - Întors în țară de la studii Alexandru Lahovari intră în magistratură, fiind numit procuror la tribunalul Ilfov. Nu va sta decât câteva luni în această funcție, înaintându-și singur demisia. Tot în același an a susținut o conferință la Atheneu despre Mirabeau, în cadrul căreia a făcut numeroase aluzii la guvernarea autoritară a lui Cuza, motiv pentru care Atheneul va fi închis pentru câteva luni³². Despre perioada aceasta de debut a tânărului politician o importantă notă ne-a parvenit de pe urma lui Alexandru

29. *Ibidem*.

30. Ion Bălăceanu, *Amintiri politice și diplomatice (1848-1903)*, traducere din limba franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Filitti, București, Editura Cavallioti, 2002, p. 267.

31. Dan Mănuță, *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*, ediția a II-a, București, Editura Academiei Române, 2002, p. 498.

32. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. VII.

Candiano-Popescu, care îl caracteriza în felul următor: „[...] un tânăr care, la începutul carierei sale, întorcându-se din strainătate, pentru a se face plăcut liberalismului, ținea conferințe, apoteozând pe Mirabeau și Revoluția, iar mai târziu ca ministru de Justiție, nu se sfia de a sprijini bandele de bătăuși beți ale lui Popa Tacke^{33*} și de a arunca sinistra frază vorbind despre popor: mitraillez-moi cette canaille!^{34**}35. E greu de înțeles cum un conservator, cum se declara mai târziu Alexandru Lahovari, se simțea atras de gândirea unuia ca Mirabeau care ales deputat al Stării a Treia în Statele Generale din Franța la 1789 a reprezentat cu tenacitate interesele maselor populare, a scris numeroase lucrări politico-economice sau pamflete politico-istorice în acest sens. Suntem tentați să credem că acuzele de demagogie și fățarnicie ale lui Candiano-Popescu în acest sens pot fi juste.

La sfârșitul lui 1865 îl găsim în staff-ul publicației „Revista Dunării”, ca redactor, alături de aproape toți cei care se coalizaseră împotriva domniei autoritare a lui Al. Ioan Cuza, și anume: Ion Ghica, P.P. Carp, I. Heliade Rădulescu, Gh. Gr. Cantacuzino, I. Brătianu, C. A. Rosetti, V. Pogor, Radu Rosetti sau Dimitrie Brătianu. Revista nu a apărut decât în două numere (19 decembrie 1865, respectiv 1 ianuarie 1866), fiind suprimată după toate probabilitățile de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Cu mulți dintre cei mai sus amintiți Alexandru Lahovari va intra mai târziu în conflict. Revista se constituia ca o „foaie literară, științifică și politică”³⁶. În primul număr al său apare alături de articole scrise de Ion Heliade Rădulescu, V. Polizu sau C. A. Rosetti și un articol scris de Alexandru Lahovari. Articolul său era intitulat *Decretarea legilor și articolul III al Statului*. În text Alexandru Lahovari reclama faptul că domnitorul acaparase cele două puteri, legislativă și executivă, în mod cu totul abuziv³⁷.

În februarie 1866 îl regăsim în Moldova unde începuseră frământările ce aveau să se soldeze cu abdicarea forțată a lui Cuza. Alexandru Lahovari va susține în această perioadă discursuri în întruniri publice menținerea unirii prin aducerea pe

33.* Despre Popa Tacke același Alexandru Candiano-Popescu ne spune că era organizatorul bandelor de bătăuși ale conservatorilor în campaniile electorale. Un portet foarte pitoresc al acestui personaj negativ al societății bucureștene din acea perioadă este făcut de Constantin Bacalbașa în *Bucureștii de altădată, 1871-1884*, vol. I, 1927, p. 22.

34.* „Împușcați această canalie!”. Acestea sunt cuvintele pe care adversarii săi politici au pretins că acesta le-ar fi rostit la ieșirea de la ședința Camerei din 11 martie 1871 cu referire directă la popor. Evident că acest lucru a fost ulterior dezmințit de Alexandru Lahovari, lucru ce nu îi va împiedica pe adversarii săi să îi readucă în dese rânduri aminte de acest presupus incident.

35. Alexandru Candiano-Popescu, *Amintiri din viață-mi (1867-1898)*, Studiu introductiv, notă asupra ediției, adnotările, transcrierea și îngrijirea textului de Constantin Corbu, București, Editura Eminescu, 1998, p. 64.

36. „Revista Dunării”, anul I, nr. 1, 19 decembrie 1865.

37. *Decretarea legilor și articolul III al Statului* în „Revista Dunării”, anul I, nr. 1, 19 decembrie 1865.

tronul țării a unui principe dintr-o dinastie străină, ereditatea tronului și un regim constituțional³⁸. Tot pentru o scurtă perioadă de timp va fi din nou angrenat în magistratură, după care va fi pentru un timp la fel de scurt sub-secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe³⁹.

Va fi ales pentru prima dată deputat la 15 noiembrie 1866, în Colegiul I din Vâlcea, odată cu noua lege care făcea ca vârsta minimă de participare la alegeri să fie mult mai redusă. După dizolvarea camerelor de către Ion. C. Brătianu, Alexandru Lahovari va fi reales în ianuarie 1868 la același colegiu⁴⁰. Este posibil ca primul său discurs parlamentar să fie cel de pe marginea împrumutului Oppenheim din ședința Camerei de la 13 ianuarie 1867. Împrumutul contractat la Paris de către Ion Bălăceanu era considerat de unii drept ilegal, cerându-se trimiterea în justiție a agentului diplomatic român. Până la urmă Camera a aprobat împrumutul și înscrierea acestuia în buget⁴¹. Tot acum Alexandru Lahovari se remarcă prin răspunsurile sale tăioase la probleme legate de chestiuni personale, dar și ca susținător al și guvernului Ghica. Discursul său se va dovedi până la urmă ineficient, neputând să împiedice căderea guvernului care s-a consemnat la 21 februarie 1867⁴². În privința constituirii Legii poliției rurale, Alexandru Lahovari se pronunță pentru crearea acesteia sub atenta supraveghere a sub-prefecților⁴³.

Un prețios discurs al său este cel din ședința Camerei de la 25 mai 1868 cu privire la concesiunea Strousberg. Alexandru Lahovari atrăgea atenția că interesele particulare le depășiseră pe cele generale, fiecare căutând să tragă rețeaua drumurilor de fier pe districtul său, de unde și neînțelegerile survenite între anumiți deputați⁴⁴. Tot în legătură cu concesiunea Strousberg, Lahovari era de părere că nu trebuia dat tot resortul companiei în discuție și că trebuia să se reserve mijlocul de a se aloca o parte mai mică și în condiții mai bune și altor companii, iar concesiunea să nu dureze mai mult de cinci ani⁴⁵.

Va deține pentru prima dată un portofoliu de ministru la 20 aprilie 1870 când va ocupa funcția de ministru al Justiției în cabinetul Manolache Costache Epureanu. Alexandru Lahovari făcea parte la acea dată după spusele unora din *Juna Dreaptă*, grupare compusă din elementele tinere ale Camerei Deputaților, el fiind chiar cel

38. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. VII.

39. *Ibidem*.

40. *Ibidem*.

41. Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare, 1868-1872*, vol. I, culese de Al. G. Florescu, București, Tipo-Litografia și Fonderia de Litere „Dor P. Cucu”, 1915, pp. 3-5.

42. *Ibidem*, pp. 11-27.

43. *Ibidem*, pp. 76-79.

44. *Ibidem*, p. 92.

45. *Ibidem*, p. 104.

mai tânăr dintre membrii cabinetului. Acest cabinet a fost numit de unii cloșca cu pui datorită diferenței de vârstă considerabile dintre șeful cabinetului și restul membrilor săi⁴⁶. *Juna Dreaptă*, facțiunea din care era format guvernul Manolache Costache Epureanu reprezenta o grupare care se afla între liberalii radicali (roșii) conduși de Ion. C. Brătianu și conservatorii conduși de Lascăr Catargiu (*Vechea Dreaptă*). Venirea *Junei Drepte* la putere a fost alegerea domnitorului Carol, care a dorit să stingă în felul acesta conflictul dintre cele două grupări mai sus amintite⁴⁷. Aceasta era considerată la acea vreme chiar o formațiune de extremă dreaptă, intransigentă, capabilă să pună capăt mișcării antidinastice și republicane ce începuse să se prefigureze și care a atins cote alarmante ca urmare a izbucnirii războiului franco-prusac la 7/19 iulie 1870 și a proclamării Republicii Franceze la 23 august/4 septembrie 1870⁴⁸.

După ieșirea de la guvernare a cabinetului Manolache Costache Epureanu, Alexandru Lahovari va refuza să facă parte din guvernul Lascăr Catargiu din 1871, alegând să intre în acest guvern mai târziu, la remanierea din 1873, ca ministru de Justiție în locul lui Manolache Costache Epureanu. Cât a fost ministru de Justiție în guvernul Lascăr Catargiu între 25 octombrie 1873 și 30 martie 1876, Lahovari a realizat și lucruri importante. El este cel care a propus și realizat reforma Codului Penal și a Procedurii Penale. Alături de colegii din guvern a participat în mod semnificativ la reforma impozitelor, reformă ce avea să fie valabilă mai bine de 30 de ani. S-a implicat în mod activ în rezolvarea afacerii Strousberg și în semnarea convenției cu Austro-Ungaria ce unea căile ferate ale celor două state⁴⁹, iar luările sale de poziție în chestiunea cu privire la concesiunea Strousberg din Cameră au constituit o adevărată demonstrație de oratorie dar și de demnitate.

Așa cum am arătat mai sus, între 20 aprilie și 14 decembrie 1870, Alexandru Lahovari a fost titular la Ministerul de Justiție, atunci când împreună cu partenerii săi din cabinet va trebui să facă față revoluției de la Ploiești din august care avea drept scop înlăturarea lui Carol și proclamarea republicii. Acesta a avut sarcina ca ministru de Justiție să identifice autorii acestui atentat asupra Instituției Principelui, ocazie cu care își va atrage destul de mulți dușmani⁵⁰. Tot acum va fi nevoit să răspundă și deselor interpelări venite din partea deputaților din opoziție care reclamau incorectitudinea alegerilor din diferite județe⁵¹. Precipitarea evenimentelor îl vor forța pe tânărul ministru de Externe să dispună chiar măsuri de forță, recunoscând chiar el în Camera

46. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. VIII.

47. Anastasie Iordache, *Sub zodia Strousberg. Viața politică din România între 1871-1878*, București, Editura Globus, 1991, p. 15.

48. *Ibidem*.

49. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. XI.

50. *Ibidem*, p. IX.

51. Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare, 1868-1872*, p. 298.

Deputaților iscălirea în calitate de ministru a unui ordin prin care orașul Ploiești era ocupat de trupe militare vreme de două zile în scopul de a-i intimida pe cei care „perturbau liniștea statului”⁵². Tot Alexandru Lahovari va stinge definitiv conflictul – asta doar dacă facem abstracție de darea în judecată a tuturor miniștrilor conservatori din august 1876, când conflictul s-a reaprins – , semnând și trimitând către Domnitor un act pentru eliberarea lui Candiano Popescu închis la acea vreme pentru delict de presă⁵³. Iar la 22 aprilie/4 mai 1871, în calitate de ministru al Justiției va prezenta un raport de amnistiere a tuturor celor care fuseseră condamnați pentru delict de presă, însuși domnitorul Carol, cel împotriva căruia se comiseseră unele delict de presă, fiind de acord cu acest demers al său⁵⁴.

Despre importanța păstrării intacte a Tronului, Alexandru Lahovari se va pronunța cu ocazia „chestiunii de neîncredere”, puse și dezvoltate de Ion C. Brătianu în ședința Camerei din 6 iulie 1870, când va declara răspicat că „tronul României nu este un tron impus, este un tron ieșit din sânul națiunii: va trăi cu națiunea, va lupta cu națiunea, și prin națiune va învinge toate greutățile ce evenimentele le ridică”⁵⁵.

Chiar și după episodul semnării actului de eliberare a sa, Alexandru Candiano Popescu va rămâne unul dintre cei mai aprigi critici ai săi, mai ales după ce tânărul conservator va prezenta la 27 mai 1871 în calitate de raportor Proiectul de răspuns la Mesajul Tronului în care se pronunța răspicat pentru fondarea unei dinastii în România⁵⁶. Despre Lahovari, Candiano Popescu spunea că aparținea *Vechii Drepte* și nicidecum *Junei Drepte*, fiind un conservator ultra exigent, care atrăgea antipatii, iar în ciuda talentului său oratoric utiliza „un limbaj caracterizat prin aroganță și intenție de vădită superioritate ce trezea sentimente de repulsie adversarilor săi”⁵⁷. În 1873, Alexandru Lahovari era acuzat de rivalii săi liberali că afișa alături de alți conservatori precum Christian Tell sau Gheorghe Costaforu un conservatorism optuz și desuet în neconformitate cu spiritul vremii⁵⁸. A fost acuzat de asemenea de liberali dar și de junimiști că împărtășea concepții retrograde și acționa extrem împotriva opoziției. Acest lucru este dovedit în timpul Sesiunii parlamentare extraordinare deschise la 20 mai/1 iunie 1875 odată cu prezentarea Mesajului Tronului și dezbateră pe marginea răspunsului la mesaj. Guvernul și mai ales ministrul de Justiție era acuzat că dispusese arestarea a doi ziariști care scriseseră despre alegerile câștigate

---

52. *Ibidem*, p. 279.

53. *Ibidem*.

54. *Memoriile regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. II, ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1994, p. 95.

55. Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare, 1868-1872*, p. 301.

56. *Ibidem*, p. 46.

57. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 48.

58. *Ibidem*, p. 106.

de conservatori că fuseseră truate. Justificarea pe care ministrul o va da va fi că cei doi ziariști au fost arestați pentru că scriseseră împotriva domnitorului și nici de cum împotriva sa⁵⁹. Mai mult decât atât, răspunzând acuzelor ce veneau din partea lui Ion C. Brătianu, Alexandru Lahovari opina într-un mod cu totul personal: „Noi am venit aici ca să îndreptăm erorile dumneavoastră, am venit aici ca să vă ispășim păcatele dumneavoastră, și să nu vă plângeți în contra noastră. Dacă am pus impozite în țară, le-am pus pentru ca să plătim cheltuielile dumneavoastră, nu vă plângeți că acest minister a stat patru ani și poate are să mai stea încă, ați făcut prea multe greșeli ca ele să poată fi reparate în așa scurt timp”⁶⁰.

Darea în judecată - În mai 1876 când guvernul generalului Ioan Em. Florescu a fost îndepărtat de la putere după nici o lună de guvernare, noul guvern liberal condus de Ion C. Brătianu ia măsura de a cere Camerei un vot pentru trimiterea în judecată a tuturor miniștrilor conservatori de la 11 martie 1871 și până la 3 martie 1876, mai precis pe miniștri care făcuseră parte din guvernul Lascăr Catargiu. Noul guvern a creat cu această ocazie și instrumentul de lucru, formând la 31 iulie 1876 o comisie de anchetă parlamentară care să adune dovezile actelor de corupție ale foștilor miniștri și să le prezinte tribunalului. Alexandru Lahovari era acuzat că influențase alegerile, dar și că numise magistrați personali, căutând să corupă în acest fel magistratura⁶¹.

După cum nota Titu Maiorescu în *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, cei patru ani de guvernare catargistă în loc să consemneze un progres al vieții politice din România, a reaprins de fapt setea de răzbunare a liberalilor de la august 1870 și din martie 1871⁶². Singurii foști miniștri care nu erau propuși pentru anchetă erau Ion Bălăceanu, care fusese numit agent diplomatic la Viena la 19 mai 1876⁶³, I. Istrat și Theodor Rosetti. Cel din urmă era scos din cauză pentru că fusese numit la 31 martie 1876 membru al Curții de Casație. Un lucru amuzant în ceea ce îl privește pe Theodor Rosetti îl constituie scrisoarea deschisă pe care acesta a adresat-o președintelui Adunării Deputaților prin intermediul ziarului „Timpul” la 23 iulie 1876 în care reclama „dreptul și onoarea de a figura în acest proces”⁶⁴. În cele din urmă Camera îi va respecta <<doleanțele>>, ajungându-se astfel ca numai puțin

59. *Ibidem*, p. 140.

60. *Ibidem*, p. 141.

61. Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată, 1871-1877*, vol. I, Ediție îngrijită de Aristița și Tiberiu Avrămescu, București, Editura Eminescu, 1987, p. 205.

62. Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediție, postfață și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1994, p. 59.

63. Ion Bălăceanu, *op. cit.*, p. 191.

64. Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 59.

de 11 foști miniștri, printre care și Alexandru Lahovari, să fie trimiși în judecată⁶⁵.

Atât Titu Maiorescu cât și Alexandru Lahovari reclamau această chemare în judecată cu atât mai mult cu cât guvernul liberal manifesta în programul său politic citit la 25 aprilie 1876 în Cameră și Senat o politică blândă și fără dorință de răzbunare: „Venim la putere fără recriminări, fără spirit de răzbunare, venim cu via dorință de a potoli patimile și urile din țară”⁶⁶. Iar în mesajul de deschidere al Camerei proaspăt alese citit în prima ședință de la 20 iulie 1876 șeful guvernului Ion C. Brătianu făcea la rândul său apel la calm, moderație și îndreptarea atenției către probleme mult mai grave cu care țara se confrunta. „Fac cu atât mai mult apel la patriotismul și moderația dumneavoastră în momentele actuale, cu cât la hotarele noastre agitațiile durează și orizontul politic este departe de a fi senin”⁶⁷.

Aceste declarații s-au dovedit a fi până la urmă pur formale, menite să le adoarmă conservatorilor vigilența, să le distragă atenția, pentru ca lovitura dată prin surprindere să zguduie și mai tare opoziția conservatoare de la acea dată. Explicația pentru acest joc politic reiese în primul rând din sancționarea drastică a foștilor miniștri prin votul aproape unanim pe care Camera – formată în mare majoritate din liberali – l-a dat, și care a dus la trimiterea foștilor miniștri în judecată. La 24 și 25 iulie 1876 s-a ales și comitetul de acuzare format din șapte persoane: Dimitrie Brătianu - președinte, N. Voinov - vicepreședinte, G. Mihail - secretar, respectiv A. Solojan, N. Fleva, D. Gianni și Emil Costinescu - membri⁶⁸.

În *Memoriile regelui Carol I* e consemnat faptul că ministrul Catargiu era acuzat de călcarea constituției, prin ingerințe electorale, risipa banilor statului și abuzuri de putere oficială. Din actul redactat de Comisia parlamentară la 14/26 iulie 1876 rezulta conform amintitelor memorii „cea mai înverșunată ură de partid”⁶⁹. Domnitorul dezaproba energic pe miniștrii Brătianu și Vernescu pentru această acțiune, în timp ce deputatul liberal Nicolae Ionescu privea acest moment ca pe “cel mai solemn și cel mai serios” pe care l-a pomenit în cei 15 ani de când era membru al Camerei⁷⁰. Mărturia lui Nicolae Ionescu este exemplul cel mai elocvent al felului în care pasiunile și disputele politice atinseseră culmile cele mai înalte. Carol constata că patima de partid ieșise la lumină cu această ocazie în modul cel mai odios, unii dintre liberali cerând chiar arestarea și sechestrarea averilor celor acuzați⁷¹, dorind de fapt prin aceasta scoaterea definitivă a foștilor miniștri din viața politică.

---

65. *Ibidem*.

66. *Ibidem*.

67. *Ibidem*.

68. *Ibidem*.

69. *Memoriile regelui Carol I al României...*, p. 51.

70. *Ibidem*.

71. *Ibidem*, p. 52.

La 20 iulie/1 august 1876 Carol îl va chema la el pe Ion C. Brătianu pentru a-și exprima față de acesta nemulțumirea pentru acțiunile Camerei spunându-i că nu va permite nimănui să se atingă de un fir de păr de-al foștilor miniștri. Indignat de faptele Camerei se va declara și ministrul Justiției, Mihail Pherechide, cel care mai târziu avea să devină ginerele lui Alexandru Lahovari⁷².

În acest timp guvernul Ion C. Brătianu a luat măsura de a publica în „Monitorul Oficial” telegramele trimise de oameni din țară către guvern în perioada 1868-1871, unele dintre acestea chiar către Alexandru Lahovari prin care îi cereau acestuia diferite funcții în magistratură⁷³. În rezoluția elaborată de Comisia de judecată, Alexandru Lahovari era acuzat de către Anastase Stolojan, cititorul rezoluției că în calitatea sa de ministru de justiție în înțelegere cu colegii săi a abuzat de puterea sa spre a falsifica alegerile și a lipsi pe cetățeni de „liberul exercițiu al drepturilor lor civice”, încalcând constituția. Un alt capăt de acuzare era acela al violării unor articole din legea Codicelui Penal, acesta oprind pe magistrați de a-și îndeplini datoria, ceea ce ar fi dus la suspendarea cursului justiției. Mai era acuzat și de faptul că abuzase de puterea sa, servindu-se de numirile în magistratură ca mijloc de corupție electorală, sau că dăduse ajutor colegului său de la Finanțe, încalcând legea contabilității generale a statului.

Pentru toate aceste acuze care i se aduceau fostului ministru Camera a votat darea sa în judecată cu 88 de voturi pentru și 4 împotrivă⁷⁴. Acesta era aproape cel mai drastic vot, doar cazul lui Titu Maiorescu reușind să întrunească o majoritate mai mare cu 88 de voturi pentru și unu împotrivă.⁷⁵ Dintre toate rechizitoriile formulate de comisie cel formulat împotriva lui Alexandru Lahovari s-a dovedit a fi unul dintre cele mai solide. Acesta era acuzat de lucruri concrete, foarte evidente, de aici și explicația pentru care acesta va fi printre ultimii foști miniștri achitați. Nici explicațiile pe care a încercat să le dea în acest sens nu s-au dovedit foarte solide.

Astfel stând lucrurile, la 14/26 decembrie 1876 Alexandru Lahovari s-a prezentat în fața Camerei din postura de acuzat împreună cu generalul Florescu. Dacă acesta din urmă a confuzionat cu acuzatorii săi printr-o atitudine demnă și liniștită, în schimb Alexandru Lahovari s-a arătat iritat și chiar violent, protestând contra competenței membrilor comisiei parlamentare, cerând astfel să se consemneze în procesul verbal faptul că el s-a prezentat la raport doar pentru că a fost forțat. Mai mult decât atât, l-a făcut responsabil pe principele Carol pentru faptul că un guvern investit în funcție de persoana sa ajunsese să fie luat la bani mărunți de o

72. *Ibidem*.

73. „Monitorul Oficial”, nr. 170, 3/15 august 1876, pp. 4289-4899.

74. „Monitorul Oficial”, nr. 175, 10/22 august 1876, p. 4413.

75. *Ibidem*.

asemenea manieră de către fosta opoziție fără ca acesta să intervină pentru a aplană conflictul⁷⁶. Este de remarcat aici faptul că principele Carol nu a dorit să intervină în acest conflict, mărgininu-se doar să stăruie pe lângă liderii liberali pentru a opri acest demers înfierbântat de pasiunile politice ce treziseră setea de răzbunare mai ales a celor care fuseseră implicați în revolta de la Ploiești din august 1870. Ceea ce îi reproșa de fapt Alexandru Lahovari domnitorului era faptul că acesta se mulțumea să declare doar că nu era de acord cu practicile guvernului, fără a face în vreun fel uz de forțele cu care conform constituției fusese împuternicit în 1866.

În ședința Camerei Deputaților din 19 martie 1877 se votează scoaterea de sub acuzație a cinci din cei unsprezece foști miniștri. Numele acestora erau: P. P. Carp, Nicolae Cretzulescu, Gh. Gr. Catacuzino, Vasile Boerescu și Th. Rosetti. Tot în aceeași ședință Nicolae Fleva dădea citire unui amendament prin care Adunarea Deputaților decreta și ordona arestarea acuzaților – bineînțeles că acest lucru nu a avut loc – Lascăr Catargiu, Ioan M. Florescu, Alexandru N. Lahovari și Petre Mavrogheni puși sub acuzare pentru fapte „calificate și pedepsite ca crime de condică penală în vigoare”. Acuzația împotriva lui G. Costa-Foru fusese ridicată, acesta fiind repausat⁷⁷. În ședința mai sus amintită împotriva lui Alexandru Lahovari era pornit un întreg rechizitoriu. Acesta era acuzat că „prin amenințări și ademeniri, prin numiri, destituiri și permutări de funcționari făcute în scop de a înrâuri și violența pe alegători a pus justiția la ordinele prefectilor și administrației”⁷⁸. Era de asemenea acuzat că numirile în funcțiile publice erau făcute numai de prefecti în scopul de a obține ulterior voturi pentru partid⁷⁹. Tot în această ședință comitetul de acuzare a scos la vedere numeroase scrisori și telegrame dintre Alexandru Lahovari și diverși prefecti din țară care vorbeau despre numirea sau destituirea unor funcționari și, mai grav pentru cel pus sub acuzare, chiar a unor judecători. După prezentarea acestor cazuri se spunea că „dreptatea Înaltei Curți de Justiție și Casație precum și opinia publică a țării vor califica și pedepsi după cum merită”⁸⁰ faptele fostului ministru.

Lucrurile vor lua o întorsătură favorabilă pentru Alexandru Lahovari când în urma alegerii ca deputați a lui Titu Maiorescu respectiv Ioan Em. Florescu, dar și a chestiunilor mult mai importante din planul politicii externe s-a propus retragerea acuzațiilor tuturor miniștrilor rămași sub acuzare. Însuși Ion C. Brătianu în ședința Camerei din 26 ianuarie 1878 cerea ridicarea acuzațiilor. „Să se sfârșească odată această nenorocită chestiune”. În ședința în cauză era de fapt în discuție tratatul de

76. *Memoriile regelui Carol I al României...*, p. 82.

77.. „Monitorul Oficial”, nr. 66, 23 martie/4 aprilie 1877, pp. 2103-2104.

78. *Idem*, nr. 88, 19/1 mai 1877, pp. 2593-2599.

79. *Ibidem*.

80. *Ibidem*.

la San Stefano care consfințește retrocedarea celor trei județe din sudul Basarabiei. În felul acesta Camera a votat cu 55 de voturi pentru și 6 împotriva scoaterii de sub acuzare a lui Alexandru Lahovari și a celorlalți miniștri care se mai aflau în aceeași postură⁸¹, punându-se astfel capăt unui conflict ce va fi reaprins după marea guvernare liberală, dar de data aceasta cu cele două grupări politice în posturi inverse. La votarea suspendării anchetei ce îi privea pe miniștri liberali din intervalul de timp 1876-1888, Alexandru Lahovari se va declara în total dezacord cu aceasta, păstrând resentimente puternice față de cei care în 1876 îl puseseră sub acuzare.

Activitatea din opoziție și micile mandate de ministru al Domeniilor și Lucrărilor Publice - Pe timpul guvernărilor liberale (1876-1888) Alexandru Lahovari s-a evidențiat ca un critic înflăcărat al faptelor acestor cabinete. Fie că era vorba de modificarea constituției, fie că era vorba de chestiunea Dunării, acesta va reprezenta o voce importantă a opoziției conservatoare. De la căderea guvernului Lascăr Catargiu și până la alegerile din 1879 va rămâne în afara Parlamentului. Din această perioadă datează și primele sale cuvântări în chestiunea Dunării (octombrie 1878), ca urmare a dorinței exprimate de Austro-Ungaria de a înființa pentru o parte a Dunării (este vorba aici de segmentul de la Porțile de Fier până la Galați) o comisie mixtă prezidată de aceasta care avea de fapt aceleași atribuțiuni cu cele ale Comisiei Europene a Dunării. Cel mai important discurs în această chestiune îl va rosti în 1881. După mulți, acest discurs a constituit apogeul oratoriei sale. Acesta își începea expunerea comparând importanța Dunării pentru România cu importanța Nilului pentru Egipt, redând cuvintele lui Herodot: „Nilul a făcut Egiptul”⁸². Ca orice orator desăvârșit Alexandru Lahovari făcea apel la istorie pentru a descrie mai bine situația, și mai ales pentru a reuși sensibilizarea Camerei. Bineînțeles că din discurs nu lipsesc evocările unor evenimente nefericite din istoria românilor precum și sacrificiile care aduseseră țara la stadiul în care se afla.

Marea sa temere, după cum o mărturisea, era pericolul ca România să nu se întoarcă la starea de fapt de dinainte de 1820, preaslăvind cu această ocazie Tratatul de la Paris ce consfințise ca principiu de drept internațional libertatea navigației pe Dunăre și pe alte fluvii internaționale din Europa occidentală. Considera, pe bună dreptate de altfel, Tratatul de la Paris care liberalizase navigația pe Dunăre drept cheia dezvoltării României⁸³.

Dar să vedem în continuare ce amenda Alexandru Lahovari în discursul său și ce soluții propunea pentru ieșirea dintr-o asemenea situație. În primul rând, acesta

81. Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 71.

82. *Interpelarea domnului Alexandru Lahovari în chestiunea Dunării. Discurs ținut în Ședința Camerei de la 26 Maiu 1881*, București, Tipografia „E. Miulescu”, 1881, p. 3.

83. *Ibidem*, pp. 12-27.

nu era de acord cu preponderența Austro-Ungariei în noua comisie care trebuia să supravegheze navigația pe tronsonul Porțile de Fier - Galați. Se temea că o eventuală creștere a puterii Austro-Ungariei în comisie ar fi periclitat dezvoltarea României. Astfel, construcția podurilor peste Dunăre chiar între două maluri ce aparțineau în exclusivitate României nu putea să se facă decât cu învoirea comisiei mixte unde Austro-Ungaria avea preponderență. „Ei bine, aceasta va pune în mâna unei puteri străine, poate rivală, legăturile căilor noastre ferate care erau singurele ce permiteau României accesul direct la Marea Neagră”⁸⁴. Iar dacă s-ar fi dorit construirea unui pod peste Dunăre între România și Bulgaria trebuia de asemenea cerută aprobarea comisiei mixte. Urmează în continuare un alt șir de contestări la adresa știrbirii independenței și libertății României de a acționa singură în treburile sale interne: „Imunitățile vamale, libertatea tranzitului, garanțiile de cerut de la căpitanii și conducătorii de nave, pilotajul, remorcajul și[...]însuși țărmlul, teritoriul statului riveran este pus până la un oarecare punct sub această jurisdicție[...],numirea inspectorilor, chiar a căpitanilor de port va atârna de comisia mixtă, și acești inspectorii și sub-inspectorii vor fi funcționarii ai comisiei mixte, în loc să fie ai statului suveran în care vor funcționa”⁸⁵. În final Alexandru Lahovari cerea insistent celor două camere să treacă peste puterea Ministerului de Externe și să nu admită constituirea unei astfel de comisii.

O implicare serioasă va avea acesta și la discuția pe marginea revizuirii Constituției. Va depune toate eforturile prin discursuri în plenul Parlamentului și în întruniri publice pentru a nu se dezființa Colegiul I prin contopirea acestuia cu Colegiul al II-lea. În întrunirile publice el le atrăgea atenția marilor proprietari de fapt că în acest fel se putea crea un precedent periculos ce ar fi dus la deposedarea acestora de moșii, de „patrimoniul moștenit de la părinții lor”⁸⁶.

Va rosti, de asemenea, numeroase discursuri împotriva dictaturii Rosetti-Brătianu. Nu va ezita deloc să atace dur guvernul liberal din perioada 1884-1888, și să vorbească despre bugetele deficitare din anii guvernării. La banchetul din 8 noiembrie 1887 dat cu prilejul aniversării a doi ani de la apariția ziarului conservator „Epoca”, Lahovari făcea trimitere în toastul său la regimul brătienist care trebuia înlăturat și pe care îl cataloga drept mult mai rău decât cel instaurat de Cuza și înlăturat de coaliția din care și acesta făcuse parte. „Când în 1866 mai marii noștri pășeau pentru prima oară la luptele politice, o revoluțiune răsturnase un regim mult mai puțin culpabil, mult mai puțin corupt, mult mai puțin vinovat decât cel de astăzi”⁸⁷.

---

84. *Ibidem*, p. 28.

85. *Ibidem*.

86. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. XVII.

87. *Ibidem*.

În aprilie 1883 este ales deputat de Botoșani după ce eșuase la alegerile pentru deputați de la Colegiul I din județul Vâlcea. Nu va apuca să se bucure prea mult de această victorie pentru că partidul va lua decizia – datorită faptului că prea puțini conservatori fuseseră aleși – de a-i retrage pe toți cei care reușiseră să câștige un loc de parlamentar. Alexandru Lahovari s-a arătat extrem de nemulțumit de această decizie, dar în cele din urmă se va supune ei, prezentându-și demisia. După votarea revizuirii constituției, guvernul liberal va dizolva cele două camere, organizând din nou alegeri în toamna anului 1884, alegeri la care Partidul Conservator își va rezerva dreptul de a nu participa, lucru care va stârni din nou nemulțumirea lui Alexandru Lahovari. Tot o astfel de nemulțumire va afișa Alexandru Lahovari și în 1895 la închierea mandatului de ministru de Externe, când va fi obligat din rațiuni de partid să renunțe de bună voie la minister. Din 1884 și până la căderea guvernului Ion C. Brătianu (martie 1888) Alexandru Lahovari va sta departe de Parlament, se va dedica în schimb profesiei de avocat, pledând în mai multe procese cum ar fi procesul Balș-Filipescu cu A. D. Xenopol sau în cel dintre ziarul *L'Independance Roumaine* și Creditul Funciar Rural. Tot în acest timp va scrie și articole pentru diverse ziare pro-conservatoare precum „Timpul”, „România” sau „L'Independance Roumaine” pe care însă nu le va semna⁸⁸.

Într-un discurs susținut la 6 martie 1888 în Sala Orfeu acesta se lansa din nou într-un atac împotriva guvernului Brătianu. „Nu hoții au ruinat această țară, ele au fost imense, dar suntem încă destul de bogați pentru a plăti hoții noștri. Ceea ce ne-a ruinat sunt impozitele care nu numai că au fost peste puterile noastre, dar încă rău stabilite, rău repartizate. Ceea ce ne-a ruinat încă mai mult este sistemul economic al acestui guvern care nu este nici liber-schimbist, nici protecționist, dar un monument de ineptie și de neprevădere”⁸⁹. Cu altă ocazie acesta critica toată pătura guvernantă: „Acea colectivitate compusă din comercianți care fac politică ca să nu facă falită, din medicii fără clienți, din avocații fără pricini și din câteva personalități îngâmfate care nu mai au nimic de vânzare decât numele lor, îndrăznesc ei aleșii prefecților, să gonească din adunare pe aleșii națiunii”⁹⁰.

După ce în martie 1888 a refuzat să facă parte din guvernul Theodor Rosetti, se va hotărâ să ia parte la guvernare odată cu remanierea acestuia și cooptarea alături de Theodor Rosetti a generalului Gh. Manu. Va ocupa în acest cabinet funcția de ministru al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor unde va avea de soluționat problema vânzării moșiilor statului în loturi către țărani, combătând cu această ocazie așa-zisul „socialism de stat care deștepta în mintea țăranilor ideea

---

88. *Ibidem*.

89. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. 122.

90. *Ibidem*, p. 135.

primejdioasă pentru liniștea țării că au drept la pământ,[...]să lipsească acea speranță generală că orice om care se naște aci, are drept la pământ fără a-l dobândi prin muncă și că pământul țării este nesfârșit și că va fi suficient pentru toate generațiile una după alta în toate veacurile⁹¹. De pe urma activității sale la acest minister se poate consemna dispunerea plantării unei grădini (spațiu verde) pe șoseaua Kisseleff de la rondul al doilea până la hipodrom⁹². Tot din aceasta perioadă este consemnat și discursul său în favoarea instalării și întreținerii liniilor telegrafice și telefonice, răspunzând lui Gh. Mârzescu care susținea că un astfel de lucru nu era posibil pentru că încălca drepturile proprietății private. Alexandru Lahovari va apela în argumentația sa la exemplul altor țări care nu se jenaseră de acest lucru. Se declara împotriva despăgubirii celor pe a căror proprietate aveau să fie puși stâlpii⁹³.

Din data de 29 martie și până în 3 noiembrie 1889 va fi ministru ad-interim la Ministerul Lucrărilor Publice în cadrul guvernului Lascăr Catargiu, iar din 5 noiembrie 1889 și până la 15 februarie 1891 ministru de Externe în guvernul generalului Gh. Manu⁹⁴. În perioada petrecută la Ministerul Lucrărilor Publice acesta reia proiectul de pod peste Dunăre, adjudecă și pune în lucrare patru șosele care să facă legătura între România și Austro-Ungaria⁹⁵. Până la acea dată România nu avea decât două șosele care o legau de Austro-Ungaria, cele de la Predeal și Vârciorova construite în timpul domniei lui Barbu Știrbei respectiv Al. Ioan Cuza.

Ministrul de Externe Alexandru Lahovari - Primul mandat de ministru de Externe al lui Alexandru Lahovari s-a consumat, așa cum am spus și mai sus, între 29 martie 1889 și 3 noiembrie 1889, în timpul guvernării Lascăr Catargiu, guvern în care a mai deținut și funcția de ministru ad-interim la Ministerul Lucrărilor Publice⁹⁶. De pe urma acestui prim ministeriat al său avem puține realizări, lucru oarecum explicabil dacă ne gândim că intervalul de timp a fost unul destul de scurt. A urmat după acest mandat cel dintre 5 noiembrie 1889 și 15 februarie 1891, din timpul cabinetului condus de generalul Gh. Manu⁹⁷. Interpelat în ședința Camerei din 7 decembrie 1890, cu prilejul discuției pe paragrafe a Proiectului de răspuns la Mesajul Tronului, pe marginea existenței unei convenții militare cu Austro-Ungaria, ministrul dezmente acest lucru, spunând că nu reprezintă altceva decât simple zvonuri apărute în ziare, iar despre relațiile României cu Tripla Alianță evită să dea un răspuns concret, apelând la talentul său oratoric: „Tot ce pot să vă spun este că,

91. Idem, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. XX.

92. *Ibidem*, p. XXI.

93. Idem, *Discursuri parlamentare (1888-1891)*, pp. 52-55.

94. Ion Bulei, *Conservatori și conservatorism în România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 671.

95. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. XXII.

96. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 671.

97. *Ibidem*.

dacă întreita alianță menține pacea Europei, cum suntem autorizați să credem până acum, dacă este întocmită pentru a asigura lumii binefacerile neprețuite ale păcii, apoi noi românii, care avem trebuință de pace, care aspirăm după pace, care nu dorim decât pacea, nu putem să nu fim personal mulțumiți de o asemenea rezoluțiune și de o asemenea cugetare în consiliile Marilor Puteri ale Europei; însă de acolo până a face tratat special și formal cu această confederațiune de puteri, este un pas peste care nu am trecut⁹⁸.

Astfel, Alexandru Lahovari evita să se pronunțe în favoarea unei alianțe cu una dintre Marile Puteri înainte de a intra în contact direct cu diplomații Puterilor Centrale. Trebuie spus că până la acea dată acesta nu avea cunoștință de tratatul din 1883, iar o întvedere cu regele Carol în care acesta să îi spună cine erau aliații României la acea dată încă nu existase. Se poate remarca în urma acestui exemplu tactul de care dădea dovadă în discursurile sale, dar și buna cunoaștere a realităților internaționale. Catalogat la începutul primului mandat, în mod eronat, filorus de către adversarii săi politici, dar și de diplomații Puterilor Centrale, prin acest tip de discurs, Lahovari ținea să remarce faptul că nu era exclusă o apropiere de Puterile Centrale în condițiile în care acestea puteau să garanteze securitatea teritorială a României. Cu etichete de acest fel din partea diplomaților germani și austro-ungari s-a confruntat și în al doilea mandat de la Externe, mai ales după ce Lascăr Catargiu răspunzând unei interpelări venite din partea lui Take Ionescu la 30 martie 1889 în Camera Deputaților se pronunțase pentru neutralitate, lucru privit cu ostilitatea de cabinetele diplomatice de la Viena, respectiv Berlin⁹⁹.

În 1888, pe când se afla în afara guvernului, Lahovari scrie un articol în „L'Independance Roumaine” în care se pronunța în favoarea neutralității, asta și pentru a evita într-un mod elegant furia Rusiei: „Poziția noastră geografică, modicitatea mijloacelor, puțina demnitate a populației noastre, vecinătatea de temut a 130 000 000 de slavi și de slavizați, iată atâtea rațiuni puternice pentru noi de a nu ne amesteca în treburile celor mari de care suferă întotdeauna cei mici, oricare le-ar fi rezultatul¹⁰⁰. Totuși, la o întâlnire ce a avut loc la București între Alexandru Lahovari și Goluchowsky în aprilie 1889 după ce acesta din urmă îi spunea că administrația Lascăr Catargiu nu îi inspira decât cea mai mare neîncredere, ținând cont de antecedentele și legăturile compromițătoare ale celor care o compuneau¹⁰¹, Alexandru Lahovari îi replică diplomatului austro-ungar cu faptul că își va da singur

98. Alexandru N. Lahovari, *Discursuri parlamentare (1888-1891)*, p. 418.

99. Gh. Platon, V. Russu, V. Cristian, I. Grigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993, p. 264.

100. „Voința Națională”, anul V, nr. 1252 – (B), 12/24 noiembrie 1888.

101. Gheoghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță (1878-1914)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 178.

demisia în ziua în care va constata la președintele Consiliului de Miniștri o cât de mică dorință de a devia de la linia de conduită pe care o urmărea până la acea dată guvernul regal în relațiile sale cu Puterile Centrale¹⁰².

Relațiile dintre Alexandru Lahovari și cabinetele celor două Mari Puteri se vor încălzi odată cu vizitele acestuia din vara lui 1889 la Viena respectiv Berlin, vizite făcute la sugestia ministrului român de la Viena, Th. Văcărescu, în timp ce în luna octombrie a aceluiași an (1889) acesta vizitează din nou Viena și pe ministrul de Externe austro-ungar, Gustav Kalnoky în vederea înțelegerii asupra Tratatului de Comerț dintre cele două state vecine¹⁰³. În felul acesta, Alexandru Lahovari începea să constituie pentru Puterile Centrale un aliat la cauza păstrării alianței semnate în 1883, chiar și în ciuda formării unui nou guvern ce îl va avea în frunte de această dată pe generalul Gh. Manu¹⁰⁴. Acesta este și unul din motivele pentru care Tripla Alianță a susținut guvernul atunci când el se confrunta cu probleme de ordin intern. Tot acum Puterile Centrale iau măsuri pentru a încuraja neînțelegerile dintre România și Rusia prin izolarea ministrului rus de la București, Hitrovo, și prin apropierea tot mai evidentă de Alexandru Lahovari, atitudine ce i-a adus ministrului român numeroase atacuri în presa rusă¹⁰⁵.

Din timpul celui de-al doilea mandat de la Ministerul de Externe poate fi contabilizat drept o reușită proiectul de lege ce avea să aprobe tratatul comercial dintre România și Serbia. Riscul acestui tratat era semnalat de adversarii săi politici care se temeau că o convenție foarte avantajoasă ar fi dus la naturalizarea mărfurilor austro-ungare în Serbia, urmând ca de acolo să pătrundă în România¹⁰⁶. Importatorul era obligat însă, prin legea propusă de Alexandru Lahovari, să prezinte la vamă un certificat de producție sau să dea o declarație oficială, în care să consemneze faptul că produsele erau fabricate în Serbia și nu în alta țară. Mai exista și posibilitatea eliberării unui certificat din partea agenților consulari ai țării care importa și care avea reședința în locul de expediție sau în posturile de îmbarcare¹⁰⁷. Avantajele pe care România le avea de pe urma acestui tratat rezultau și din produsele pe care Serbia le importa din România. Deși chestiunea a ținut capul de afiș în Cameră mai bine de o lună, Alexandru Lahovari recunoștea că din comerțul României cu Serbia nu se puteau obține mai mult de cca. 3 000 000 de lei anual, în timp ce întregul comerț exterior al României se cifra undeva la 500 000 000 de lei¹⁰⁸. Nu e locul aici pentru a

102. A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 28/1889, f. 63 *apud* Ion Bulei, op. cit., p. 119.

103. *Austria și România*, în „Voința Națională”, anul VI, nr. 1518 – (B), 11/23 octombrie 1889.

104. A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 15/1890, f. 7-8, f. 21-22 *apud* Gh. Platon..., op. cit., p. 264.

105. Ion Bulei, op. cit., p. 671.

106. Alexandru N. Lahovari, *Discursuri parlamentare (1888-1891)*, p. 275.

107. *Ibidem*, p. 277.

108. *Ibidem*, p. 312.

calcula în procente cât reprezenta pentru România comerțul cu Serbia, dar el trebuie menționat ca un punct de început în relațiile comerciale dintre cele două state vecine.

Un incident căruia diplomatul Alexandru Lahovari a trebuit să îi facă față a fost cel în care a fost implicat vaporul rus Olga al Companiei de Navigație a Dunării și Mării Negre asupra căruia canoniera românească Smârdan deschisese focul ca urmare a pătrunderii sale în gurile Dunării în luna noiembrie a anului 1892¹⁰⁹. Chiar dacă a constituit un incident minor, trebuie remarcat tactul de care ministrul a dat dovadă în rezolvarea acestuia.

Revenind la politica privind alianța cu Puterile Centrale trebuie spus că la începutul guvernării 1891-1895 cabinetul Lascăr Catargiu se arăta totuși circumspect în a aborda concret problema reînnoirii tratatului cu Puterile Centrale. Chiar dacă Regele Carol dorea reînnoirea lui, acest lucru nu putea fi posibil fără sprijinul primului-ministru, Lascăr Catargiu, respectiv al ministrului de Externe, Alexandru Lahovari. La 18 martie 1892 Carol discuta la Sinaia problema cu Alexandru Lahovari, comunicându-i existența dar și clauzele stipulate în tratatul semnat în 1883. Ar mai trebui spus că la 6 mai 1891 avusese loc reînnoirea publică a Triplei Alianțe, cu un an înainte de termen, ceea ce evidenția hotărârea Germaniei de schimbare a politicii sale externe¹¹⁰. Alexandru Lahovari se va declara pentru reînnoirea lui, lucru pe care îl mărturisea și lui von Bulow într-o întrevedere ce avusese loc cu câteva zile înainte¹¹¹.

Astfel stând lucrurile, la 8 iunie 1892, Alexandru Lahovari împuternicit fiind de regele Carol și cu consimțământul lui Lascăr Catargiu – lucru ce avea menirea de a da o și mai mare greutate tratatului – îi va comunica lui Goluchovsky acordul pentru reînnoirea tratatului ce expirase în toamna ce trecuse. Cei doi reprezentanți se vor întâlni la Viena unde la cererea guvernului român se vor redacta instrumentele tratatului. La stăruința expresă a părții române tratatul trebuia să rămână secret. Știau de existența sa doar regele Carol, Alexandru Lahovari, P. P. Carp și Ion Kalinderu. După aceasta, la 11/23 noiembrie, respectiv 16/18 noiembrie au fost semnate și actele de aderare ale Germaniei și Italiei¹¹².

După semnarea tratatului, Alexandru Lahovari se va confrunta cu unele manifestații – încurajate de opoziție de cele mai multe ori – în favoarea românilor din afara granițelor. Acesta va amenda în discursurile sale numeroasele opinii pasionale la adresa românilor din Austro-Ungaria, și chiar va încerca stoparea unor manifestații de simpatie pentru românii de peste munți, fapt ce îi va atrage numeroase articole

109. Arhiva M.A.E., rapoarte politice, 1876-1896, f. 63 *apud* Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 137.

110. Gh. Platon..., *op. cit.*, p. 269.

111. G.P., VII, p. 176 (Raport al lui Bulow către Caprivi, 3 martie 1892) *apud* Gh. Platon..., *op. cit.*, p. 273.

112. Gh. Platon..., *op. cit.*, p. 274.

ostile în presa liberală^{113*}.

Chiar și după reînnoirea tratatului Alexandru Lahovari va fi privit cu destulă rețineră de către diplomația germană. Aceasta își va schimba definitiv modul de a-l privi după ce la 17 ianuarie 1893 este primit de împărat la Berlin. Vizita sa a depășit curtoazia obișnuită după cum scria ziarul „Times”. Deși această vizită nu era una oficială se considera la Berlin că ea putea contribui la alegerea unei soluții fericite în cadrul negocierilor comerciale dintre cele două state¹¹⁴, lucru care s-a și întâmplat. Pe lângă toate acestea, Alexandru Lahovari a semnat în calitate de șef al diplomației române tratatul cu privire la căsătoria Principelui Ferdinand cu Principesa Maria de Edinburg, viitoarea regină Maria a României¹¹⁵.

Tot în mandatul 1891-1895 Alexandru Lahovari a conlucrat foarte bine cu reputatul diplomat, Ion Bălăceanu, după ce se afirmase tot mai tare interesul pentru aplicarea Tratatului din 10 martie 1883 de la Londra care extindea competențele C.E.D. până la Brăila. Ion Bălăceanu va împiedica împreună cu ministrul său de Externe acest lucru. Bălăceanu fusese numit începând cu 1889 Ministru Plenipotențiar, Delegat în Comisia Europeană a Dunării și Prutului¹¹⁶. La 17/29 aprilie 1892, Alexandru Lahovari îi trimitea acestuia o scrisoare în care îl felicita pentru modul în care a luptat în cadrul C.E.D. pentru neaplicarea unor dispoziții din Tratatul de la Londra privind unele îngrădiri pentru partea română pe segmentul românesc al Dunării¹¹⁷. În timp ce, la 28 martie 1893 ministrul de Externe îl înștiința pe Ion Bălăceanu de faptul că Majestatea Sa Regele Carol I îl numise „Trimis Extraordinar și Ministru Plenipotențiar pe lângă M.S. Regina Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei, Împărăteasa Indiei” în locul lui Al. C. Plagino, demisionat între timp.¹¹⁸

Alte realizări importante ar mai fi: semnarea în timpul mandatului său a Convenției pentru protecția mărcilor de fabrică; Tratatul de Comerț cu Franța; Tratatul de Extradare și Tratatul de Comerț cu Anglia; Convenția Comercială cu Austria prin care se pune capăt războiului vamal dintre cele două state; cea cu Germania, înlesnită și de vizita sa la împăratul Wilhelm al II-lea, vizită ce am pomenit-o și mai sus; Tratatul de Comerț și Extradare cu Belgia, Tratatul de Comerț cu Serbia; Convenția Comercială cu Italia, precum și Convenția Comercială cu Elveția. A contribuit de asemenea la organizarea și buna funcționare a ministerului

---

113. Vezi în acest sens articolul nostru *Manifestația studențească din 1894*, în „Istorie și civilizație”, anul II, nr. 12, septembrie 2010;

114. Arhiva M.A.E., vol. 143, 1866-1894, Familia Donnitoare, f. 374 *apud* Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 138.

115. Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 139.

116. Ion Bălăceanu, *op. cit.*, p. 267.

117. Vezi la B.A.R., Secția de Manuscrise, *Correspondența lui Al. Lahovari către Ion Bălăceanu*, cota S 50(1-13)/CCCXLV.

118. *Ibidem*, din 17/29 aprilie 1893, cota S 50(13)/CCCXLV.

prin extinderea serviciului interpretariatului¹¹⁹, modificarea unor dispoziții din legile cu referire la organizarea acestui department¹²⁰, fixarea tratamentului personal al funcționarilor administrației centrale după grade¹²¹, precum și dezvoltarea serviciului de informații al agenților români¹²².

Un aport important își va aduce și în privința românilor de pe teritoriul Imperiului Otoman. Va profita de politica guvernului turc de stopare a acțiunilor bulgare, sârbe și grecești pentru a realiza emanciparea civilă a românilor macedoneni. Acesta va încuviința înființarea Consulatului Român de la Bitolia și a Eforiilor Școlare din mai multe localități din Macedonia¹²³. Munca începută de acesta va fi dusă la bun sfârșit în 1905, atunci când Imperiul Otoman va recunoște naționalitatea română cu toate drepturile ce i se cuveneau.

Ultimii ani din viață și recunoștința posterității - După ce Partidul Conservator a hotărât să iasă de la guvernare în octombrie 1895, Alexandru Lahovari nu va reuși să obțină un loc de deputat în urma alegerilor ce au avut loc în luna noiembrie în județul Vâlcea. După înfrângere hotărăște să meargă pentru câteva luni la Paris, de unde nu a încetat să întrețină o corespondență activă cu amicii săi politici din țară. La 2/14 ianuarie 1896 de pildă îi scrie lui Al Ciurcu. „Deși de departe urmăresc cu mult interes modul cum presa conservatoare (singura armă ce ne-a mai rămas) combate a doua incarnațiune a colectivității”¹²⁴. Acesta era nemulțumit de faptul că Titu Maiorescu se pronunțase în Parlament cu o ironie prea fină pentru a putea fi înțeles de „colectiviștii Senatului și de turma necioplită a cititorilor de ziare”¹²⁵. Tot în această scrisoare, lungă de 16 pagini de altfel, acesta se arăta indignat și de faptul că guvernul dorea să realizeze din bani publici un monument lui Ion C. Brătianu, scriindu-i lui Alexandru Ciurcu că trebuie să intervină pe lângă Take Ionescu – „cel mai capabil om din Partidul Conservator—¹²⁶” ca să ia atitudine în această chestiune¹²⁷. Tot acum se plângea și de fraudele din alegeri săvârșite de „colectiviștii” patronați de

119. Arhiva M.A.E., Problema 82, 1888-1904, Legi de organizare, vol. 4, f. 37 *apud* Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 140.

120. *Ibidem*, f. 41 *apud* Costel Iordăchiță, *op. cit.* p. 141.

121. *Ibidem*.

122. Arhiva M.A.E., Fond România, vol. 128, 1876-1893, Politice, f. 196 *apud* Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 140.

123. Arhiva M.A.E., fond 21, 1878-1913, Constantinopol, rapoarte Politice, 1876-1896, f. 65 *apud* Costel Iordăchiță, *op. cit.*, p. 140.

124. B.A.R., Secția de Manuscrise, *Corespondența lui Al. Lahovari către Al. Ciurcu*, cota S 39(5)/CCLXXXVI.

125. *Ibidem*.

126. *Ibidem*.

127. *Ibidem*.

„odiosul Sturdza”¹²⁸. Trebuiau comparate, spunea el, listele electorale ale Colegiului I cu toate numirile în funcții ale guvernului, ale județelor, ale comunelor și în special cu numirile în consiliile interimare.

Se va întoarce în țară alarmat de chestiunea Ghenadie care luase amploare, despre care va rosti la 26 octombrie 1896 la Sala Dacia un discurs. Acesta va fi de altfel ultimul său discurs public pe care îl va susține. În acest timp avea să resimtă și primele simptome ale bolii sale de inimă. Se va retrage la Paris pentru a se liniști, și a-și îngriji sănătatea. În timpul șederii sale la Paris va scrie un articol intitulat *Tristia* ce va fi publicat în „Timpul” la 21 decembrie 1896, și în care își exprima tristețea în legătură cu scandalul iscat în jurul persoanei mitropolitului primat Ghenadie Petrescu¹²⁹.

La sfârșitul lunii februarie a anului 1897, Alexandru Lahovari va pleca din Paris pentru a se întoarce în țară, iar în drumul său va face un popas în sudul Franței. După câteva zile petrecute la Nisa, nesimțindu-se bine se va întoarce la Paris, locul unde avea să moară subit în noaptea de 4 spre 5 martie 1897. De la Paris trupul său a fost adus în țară și înmormântat în ziua de 16/28 martie la cimitirul Șerban-Vodă (Bellu) din București cu mare pompă¹³⁰.

La câteva zile după moartea sa, la 1 martie, conducerea Partidului Conservator alegea un comitet în care se aflau printre alții Take Ionescu, Nicolae Filipescu sau Ion Grădișteanu, și care avea ca sarcină să ridice, prin subscripție publică o statuie omagială¹³¹. Rezultatele subscripției publice au fost publicate în ziarul „La Roumanie” în perioada 1899-1900. Primăria București a votat la rândul ei un credit de 25 000 de lei. La acestea s-au adăugat și încasările obținute de pe urma concertelor susținute la Atheneul Român în zilele de 6 mai, respectiv 24 noiembrie 1899. Cel mai probabil monumentul a costat în total undeva în jurul sumei de 115 000 lei, bani ce s-au plătit în rate¹³².

Pentru construcția unui astfel de monument s-a apelat la artistul francez de renume oficială Antoin Mercie. Monumentul Alexandru N. Lahovari a fost comandat în 1899 și adus în țară în jurul datei de 1 mai 1901. Inaugurarea sa a avut loc la 17 iunie 1901. Era la acea vreme una dintre primele statui de tipul *les grands homes* ce reprezenta o personalitate politică contemporană¹³³. Statuia a fost amplasată în București la intersecția Căii Dorobanți cu strada Dionisie Lupu. Locul va deveni prin amenajări urbanistice – determinate de monument – Piața Dorobanților (astăzi Piața Lahovari), un spațiu ordonat care cuprindea casele Lahovari și clădirea Maison

128. *Ibidem*.

129. Alexandru Lahovari, *Discursuri politice, 1881-1896*, p. XXIX.

130. *Ibidem*.

131. Ioana Beldiman, *Sculptura franceză în România (1848-1831). Gust artistic, modă, fapt de societate*, București, Editura Simetria, 2005, p. 184.

132. *Ibidem*.

133. *Ibidem*, p. 177.

des Français. Punctul fusese ales de Antoin Mercie care refuzase Piața Romană, la acea vreme punctul de întâlnire dintre Bulevardul Colței și Strada Romană, pentru că era socotită prea mare pentru un asemenea monument¹³⁴. Alexandru Lahovari este reprezentat ca orator, în picioare, în contrapost, cu mâna dreaptă întinsă, îmbrăcat în redingotă. La baza monumentului, în dreapta se află alegoria masculină a Dunării, după tipologia clasică a nudului ce reprezenta un fluviu, cu menirea de a reaminti trecătorilor de celebrul său discurs în chestiunea Dunării, iar în stânga se afla o alegorie a României agricole, figură feminină în picioare, în costum național, care îi aduce un omagiu marelui om politic¹³⁵.

La dezvelirea acesteia au participat numeroase personalități politice de toate orientările, iar Gheorghe Gr. Cantacuzino, Nicolae Filipescu și Take Ionescu au rostit discursuri emoționante, ținând să aducă prin aceasta omagiul întregii posterități celui care a fost în decursul vieții avocat, om de partid, ministru, diplomat și mai ales mare orator.

SUMMARY

Great landowner, lawyer, poet, politician, diplomat, noted orator, Alexandru N.Lahovari was born on August 16th 1841, in Bucharest, and died in Paris on March 4th to 5th 1897. The article presents the biography of an outstanding personality in the Romanian history.

134. *Ibidem*, p. 182.

135. *Ibidem*.